

RYSZARD W. KLUSZCZYŃSKI
Uniwersytet Łódzki
ORCID 0000-0003-1073-9805

HIPERMEDIALNOŚĆ I REMEDIACJA DRUKU. ZARYS ZAGADNIENÍ¹

Z przestrzeni współczesnych działań komunikacyjnych za sprawą rozwoju globalnej sieci Internet, a w szczególności ukształtowania się w niej licznych, wielorakich mediów społecznych, postrzeganych niekiedy jako kwintesencja nowych mediów [Levinson 2010], zostały niemal całkowicie wyeliminowane niegdyś standardy oraz logika komunikowania masowego realizowanego w formie linearnego, asymetrycznego procesu transferu komunikatów od nadawcy do odbiorcy. Ich miejsce zajęły standardy użytkowania uniwersalnych narzędzi komunikacyjnych oraz logika uczestnika praktyk komunikacyjnych. Internet, który nazwę chętnie medium powszechnym, aby zaznaczyć jego zasadniczą odmienną od tradycyjnych mediów masowych, a zarazem podkreślić jego społeczną wszechobecność, w połowie 2019 roku był używany przez ponad cztery i pół miliarda osób, podczas gdy globalna populacja ziemskiej liczyła wówczas siedem miliardów siedemset milionów ludzi². Globalna Sieć stała się już podstawowym środowiskiem praktyk komunikacyjnych, miejscem budowania relacji społecznych, a także źródłem wiedzy o komunikowaniu i regułach jego praktykowania. Zasady komunikowania w Internecie stały się wzorcem, zbiorem praw dla wszelkich praktyk udostępniania informacji, ich przetwarzania, łączenia i integrowania, negocjowania i interpretowania znaczeń oraz budowania wiedzy. Procesy, które tam zachodzą, ich charakterystyka oraz konsekwencje społeczno-kulturowe są zasadniczym źródłem przeobrażeń wszelkich praktyk komunikacyjnych we współczesnych kulturach społeczeństw powiązanych z Internetem. Refleksja nad dzisiejszymi losami słowa, języków werbalnych oraz druku także nieuchronnie powinna zostać powiązana z rozważaniami dotyczącymi Internetu: jego struktury, sposobów funkcjonowania oraz zmian społecznych, które inicjuje. Przy tej okazji należy też zwrócić uwagę na szereg pojęć, które są bardzo ważne dla badań Internetu i nowych technologii medialnych, ale też nie mniej ważne dla studiów nad kulturą i komunikowaniem. Wskazują one na najbardziej istotne dla naszej tu analizy procesy i ich rezultaty.

¹ Artykuł ten nie został przedstawiony podczas XII Forum Kultury Słowa w formie referatu, dlatego umieszczamy go po ostatniej dyskusji (przyp. red.).

² <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>

Analizę Internetu i przegląd pojęć szczególnie ważnych z perspektywy podjętych tu rozważań powinniśmy rozpocząć od kategorii konwergencji i dywergencji. Internet bowiem jest środowiskiem, w którym są obecne i rozwijają się także wszelkie inne sposoby komunikowania, jest on ramą dla różnorodnych mediów oraz narzędziem ich transformacji i interpretacji. Podobnie jak komputer, jest metamedium. Dla innych mediów jest fundamentem i kontekstem istnienia, jak również w znacznym stopniu *spiritus movens* ich przeobrażeń. Jest miejscem, w którym wszystkie one wchodzą w rozmaite relacje zarówno między sobą, jak i z samym Internetem, budując sieciowe środowisko postmedialne. Konwergencja sprawia, że wszystkie obecne w Internecie media zbliżają się do siebie, tworząc zintegrowane transmedialne układy. Zarazem jednak działająca w przeciwnym kierunku dywergencja nie pozwala konwergentnemu środowisku osiągnąć jakiegokolwiek finalnej postaci i zastygnąć w totalnym ostatecznym zespoleniu. Mimo że wszystkie media łączą się ze sobą, to czynią to na wiele różnych, równoległe praktykowanych sposobów, ustanawiając w rezultacie potencjalnie nieskończoną ilość nietożsamyh konwergentnych powiązań i układów. Postmedialne środowisko jest transmedialną Siecią, której hybrydyczne węzły pozostają w ciągłym procesie zmian.

Wśród krzyżujących się w Internecie mediów nie brakuje form werbalnych: mowy i pisma, tekstów, hipertekstów i cybertekstów. Także form słownych przetworzonych i zakotwiczonych w innych mediach, jak statyczne i dynamiczne wizualizacje słów i innych znaków językowych. W Internecie czytamy teksty i słuchamy werbalnych wypowiedzi. Niektóre z nich mają status druku, poddają się jedynie lekturze, są na stałe osadzone w strukturze Sieci. Możemy je wielokrotnie odwiedzać i czytać, odkrywając przy tym ich niezmiennność. Są jakby rozproszoną internetową biblioteką, jak niegdyś *Memex* w wizji Vannevara Busha [Bush 1945]. Nie ona jednak, mimo że ilościowo niezwykle bogata, stanowi charakterystyczną dla Internetu formę obecności słowa.

Druk, jako ostoja trwałości, musi zmierzyć się w Internecie z wyzwaniem tymczasowości. Bowiem Internet, jak i cała cyberkultura, w znacznym stopniu rozwijająca się właśnie wokół niego, są zasadniczo interaktywne. Współczesne media i kształtujące się w nich i pomiędzy nimi praktyki twórcze w coraz większym stopniu odwołują się do partycypacji odbiorczej, prowokując interaktywne zachowania, które zastępują tradycyjne formy doświadczenia. W rezultacie wytwory tych praktyk tracą stabilną, trwałą, ostateczną formę, która jest zastępowana przez procesy i wydarzenia. Formy tekstowe są wypierane przez struktury niestabilne: archiwum ([Manovich 2006]), hipertekst ([Bolter 2014], [Marecki, Pisarski 2011], [Pisarski 2013]), cybertekst ([Aarseth 2014]).

Pierwszy aspekt remediacji druku w środowisku nowych mediów nadaje mu więc postać płynną; nietrwałość staje się jego zasadniczą właściwością. Druk staje się medium interaktywnym. Nie podtrzymuje w istnieniu tekstów, lecz uczestniczy w wydarzeniowości hipertekstowej bądź cybertekstowej ([Kluszczyński 2010, 217–249]). Jego cyfrowy fundament prowadzi go do modularności i wariacyjności substancjalnej i strukturalnej ([Manovich 2006]). Druk się wydarza, przekształca się w nieustannie zmieniającą się i modyfikowaną przez użytkowników chmurę.

Te właściwości Internetu podkreślają drugi kolejny jego aspekt, a pojęciem, które musimy w tej sytuacji uczynić przedmiotem uwagi, jest partycypacyjność. Z punktu widzenia komunikacyjnych aspektów globalnej Sieci jest to zapewne najważniejsza

kategoria. Internet bowiem spowodował zasadniczą zmianę w praktykach komunikacyjnych, czyli porzucenie tradycyjnego modelu-triady: nadawca – komunikat – odbiorca i zastąpienie go modelem uczestnika. Partycypacja komunikacyjna w Internecie jest obecnie najczęściej postrzegana jako efekt pojawienia się tam mediów społecznych, w których każdy może wystąpić w dowolnej roli, publikując teksty kulturowe (słowne, wizualne, dźwiękowe, hybrydyczne), przetwarzając zastane, miksując je ze sobą bądź poddając interpretującej i wartościującej lekturze (system publicznych ocen). Wszystkie te działania zmieniają niegdysiejszego czytelnika w interaktywnego użytkownika Sieci, uczestnika praktyk komunikacyjnych. Warto jednak też pamiętać, że partycypacja zaistniała w Sieci, zanim pojawiły się tam YouTube, Facebook, Wikipedia czy Instagram. Była ona tam obecna od połowy lat 90. za sprawą wprowadzenia wówczas nowej architektury Internetu – systemu World Wide Web. System ten od samego początku był otwarty na powszechne użytkowanie. To, co się zmieniło i doprowadziło do wprowadzenia w obieg pojęcia mediów społecznych, to jedynie oferta aplikacji do łatwego użytku, nie wymagająca specjalistycznej wiedzy ani umiejętności.

Revolucja WWW wprowadziła istotną zmianę do formuły druku. Był on i właściwie ciągle jest związany z tradycyjnym modelem komunikacji. Przygotowywany przez jednych, dostarczany przez innych, a odbierany (czytany) przez jeszcze innych. W Internecie jednak druk, stając się formą płynną, przyjął również postać partycypacyjną. Ten, dla którego był on dotąd przeznaczony, obecnie go przetwarza, wkraczając poniekąd w plenipotencję twórcy. Pomiędzy pozycją producenta tekstu (*producer*) a jego użytkownika (*user*) pojawia się *produser* – ktoś, kto łączy w swojej aktywności aspekty obu pozostałych ról ([Bruns 2007]). Druk jest w Internecie i nowych mediach przedmiotem gry pomiędzy twórcami i użytkownikami. Ci ostatni uzyskują status współtwórców ich własnego tekstowego doświadczenia (w którym tekst i jego dotychczasowe medium – druk – ulegają indywidualizacji odbiorczej), bądź też stają się współautorami tekstu, który po ich interwencyjnej lekturze zmienia się także dla wszystkich innych jego użytkowników. Za przykład pierwszej sytuacji – indywidualizacji doświadczenia tekstowego – może posłużyć internetowa praca artystyczna Olii Lialiny *My Boyfriend Came Back From the War* (1996)³, jak również interaktywna instalacja Rachel Stomel, *Typographic Synesthesia* (2008)⁴. Wczesnym przykładem drugiej – trwałego przekształcenia tekstu – jest dzieło Douglasa Davisa *The World's First Collaborative Sentence* (1994)⁵.

Drugi aspekt remediacji druku nadaje mu więc postać partycypacyjną. Powstające w Sieci bądź w innym nowomediálním środowisku teksty uzyskują swoją formę w efekcie uczestniczącej aktywności odbiorców, którzy stają się współtwórcami publikowanych tekstów. Płynność druku zostaje uzupełniona o współpracę współtwórczą; opuszcza on tradycyjną dla siebie przestrzeń komunikacji opartej na rozdzieleniu ról, adaptując się do wymagań współczesnego świata, który najwyżej ceni interaktywność i promuje postawy „do it yourself”.

Dwa kolejne aspekty remediacji druku związane są bardzo silnie z poprzednio tu omówionymi. To kolektywność i fragmentaryzacja. Teksty zmieniające się bądź

³ <http://www.teleportacia.org/war/wara.htm>

⁴ Zobacz dokumentację instalacji: <https://www.youtube.com/watch?v=zg2eOiB5iX0>

⁵ <https://whitney.org/artport/douglas-davis>

powstające w efekcie partycypacji odbiorczej/czytelniczej ulegają zwykle wpływom licznych ingerencji. Zmieniające się teksty mają więc wielu współtwórców, zwykle przystępujących do działań konfiguracyjnych bądź tekstotwórczych pojedynczo po sobie, ale niekiedy też działających równolegle, w pełni kolektywnie. Fragmentaryzacja z kolei wynika z sytuacji współtwórczego powoływania do istnienia tekstu, który w tej sytuacji każdego odbioru/współtworzenia doświadczany jest nieuchronnie jedynie fragmentarycznie. W świecie cyfrowych, płynnych, partycypacyjnych i kolektywnie wy/prze/twarzanych tekstów istnieją jedynie fragmenty, które nie odnoszą się już do żadnych całości. Druk w Internecie i świecie nowych mediów nie służy trwałym, wytwarzanym indywidualnie i przybierającym formy całościowe tekstom. Próbuje się odnaleźć w kontekście wyznaczanym przez radykalnie odmienną charakterystykę.

Ostatnim, piątym, aspektem internetowo-nowomediowej remediacji druku, do którego chciałbym się odnieść, jest hybrydyczność, która w analizowanym tu środowisku przybiera zwykle postać hipermedialności. Wytwory praktyk nowomediowych, obok niestabilności strukturalnej, charakteryzuje też hybrydyczność materiałowa. W rezultacie stają się one inter-, multi-, transmedialne. Hipertekstualność przybiera postać hipermedialności, a twórczość językowa staje się kreacją hipermedialną. Można uznać, że jest to charakterystyczna w szczególności dla sztuki nowych mediów, ale także dla ogromnej części nieartystycznych wytworów praktyk internetowych forma transdyscyplinarności, która staje się obecnie jednym z najważniejszych wyznaczników wszelkiej aktywności społecznej (zobacz [Bernstein 2015]). Druk w tym środowisku zmuszony jest do gry z innymi mediami w ramach jednego i tego samego tekstu, przyczyniając się do jego powstania i trwania, ale czyniąc to na zupełnie nowych, niekoniecznie w pełni znanych zasadach. Uczestniczy on bowiem w wielomediowym procesie wychodzenia poza granice poszczególnych, pojedynczych mediów, poszukując wraz z nimi nowych systemów produkcji, kreacji, wypowiedzi, integrujących je wszystkie w ramach transmedialnej wypowiedzi postjęzykowej.

Można zasadniczo przyjąć, że hipermedialność ogarnia w sobie wszystkie wskazane wcześniej aspekty: płynność/nietrwałość, partycypacyjność, kolektywność i fragmentaryczność, gdyż wszystkie te atrybuty, które przypisuję internetowej remediacji druku, dotyczą również hipermedialności. Przestrzeń, w której dominuje hipermedialność, to przede wszystkim Internet. Dlatego na zakończenie tego szkicu przywołam sąd Manuela Castellsa, który dostrzegł znaczenie Galaktyki Internetu, formy, która wypiera dziś bądź gruntownie przetwarza Galaktykę Gutenberga ([Castells 2003]).

LITERATURA

- Aarseth, Espen J., 2014, *Cybertekst. Spojrzenia na literaturę ergodyczną*, tłum. D. Sikora, M. Pisarski, Kraków.
- Bernstein J.H., 2015, *Transdisciplinarity: A Review of Its Origins, Development, and Current Issues* *Journal of Research Practice*, Vol. 11, Issue 1, https://www.researchgate.net/publication/282285072_Transdisciplinarity_A_Review_of_Its_Origins_Development_and_Current_Issues (dostęp: 12.08.2019).

- Bolter J.D., 2014, *Przestrzeń pisma. Komputery, hipertekst i remediacja druku*, tłum. A. Małecka, M. Tabaczyński, Kraków.
- Bruns A., 2007, *Produsage: Towards a Broader Framework for User-Led Content Creation* [w:] *Proceedings Creativity Cognition 6*, Washington, <http://eprints.qut.edu.au/6623/1/6623.pdf> (dostęp: 12.08.2019).
- Bush V., 1945, *As We May Think*, „Atlantic Monthly” July.
- Castells M., 2003, *Galaktyka Internetu: refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, tłum. T. Hornowski, Poznań.
- Internet World Stats, <https://www.internetworldstats.com/stats.html> (dostęp: 12.08.2019).
- Kluszczyński R.W., 2010, *Sztuka interaktywna. Od dzieła-instrumentu do interaktywnego spektaklu*, Warszawa.
- Levinson P., 2010, *Nowe nowe media*, tłum. M. Zawadzka, Kraków.
- Manovich L., 2006, *Język nowych mediów*, tłum. P. Cypryański, Warszawa.
- Marecki P., Pisarski M. (red.), 2011, *Hiperteksty literackie. Literatura i nowe media*, Kraków.
- Pisarski M., 2013, *Xanadu. Hipertekstowe przemiany prozy*, Kraków.